

DEÁK ANDRÁS MIKLÓS
– SOMORJAI ÁDÁM OSB – ZINNER TIBOR

Mindszenty bíboros és a Szent Korona az amerikai diplomaták levelezésében (1957–70)

A téma újabb forrásainak feldolgozása

Az 1945–1948 és az 1971–1975 közötti évekre vonatkozóan Mindszenty bíboros és a Szent Korona kérdését a szakirodalom már megnyugtató módon feldolgozta. Kevésbé ismert azonban az 1956–1971 közötti periódus, az amerikai követségen töltött időszak vonatkozó levelezése, amelyre a frissen megjelent: *Menedékben – Amerikai diplomaták Mindszenty bíborosról 1957–70* című könyvben találunk forrásokat.¹ A kötetben közölt diplomáciai források eredeti őrzési helye az USA Nemzeti Levéltára.² A Duty Log³ pedig Clement Scerback (†2005) hagyatékából került elő, aki 1971 nyarától Mindszenty 1971. szeptember 28-án bekövetkezett távozásáig összekötő diplomata volt a budapesti amerikai nagykövetségen. Volt kollégája, Donald Kursch amerikai diplomata helyezte el azt a Nemzeti Levéltárban, aki 1971 nyarától teljesített szolgálatot Budapesten.⁴

Mindszenty majdnem tizenöt esztendőt töltött a budapesti amerikai követségen (amely 1966 novemberének végétől nagykövetségi rangra emelkedett), és vele akkor is kellett számolni, amikor letelt a követségi munkanap. A külföldi missziók belső rendje szerint itt is egy ügyeletes tiszt – Duty Officer – teljesített szolgálatot, aki a követség diplomatái közül került ki, napi beosztás szerint. Tekintettel arra, hogy a tizenöt év folyamán számos alkalommal változott a követségi személyzet, egy idő után célszerűnek bizonyult egy füzetbe összegyűjteni a Mindszentyvel kapcsolatos tudnivalókat: mi a teendője az ügye-

tes tisztnek, ha valami rendkívüli eset következne be Mindszentyvel. Így keletkezett a „Duty Log”, az „Ügyeletes tiszt kézikönyve”, amely a kutatók számára hasznos információk tárháza. Innen lehet rekonstruálni a bíboros azon családtagjainak nevét, akik időnként meglátogatták őt – és ezt humanitárius okokból a követség nem tagadta meg. Innen lehet megtudni a korszak egyes orvosainak nevét és elérhetőségét, vagy azt, hogy a washingtoni külügyminisztériumban, a State Departmentben kit kell felhívni telefonon, ha a bíborossal valami olyan dolog történne, amelyre még nem volt precedens, tehát nem volt bevett gyakorlat az ilyen helyzetekben szükséges eljárás.

A Duty Log – Az ügyeletes tiszt kézikönyve

A Duty Log volt az iránytűnk, amikor hivatkoztunk kötetünket összeállítottuk, amely idáig ismeretlen diplomáciai forrásokat közöl. Ebből megtudhatjuk, hogy – legalábbis a fennmaradt források szerint – a bíboros első alkalommal 1962 áprilisában, tehát követségi tartózkodásának hetedik esztendejében vetette föl először a koronázási ékszerek témáját. Ha figyelembe vesszük a bíboros érdeklődésének későbbi intenzitását, akkor feltűnik, hogy miért várt idáig, hogy rákérdezzen erre a minden szempontból kényes témára. Ennek a kérdésnek a megválaszolása még további megfontolásra, mérlegelésre vár. Mindenesetre azt máris megállapíthatjuk, hogy – úgy tűnik – az első hat esztendőben volt más gondja, mert bizonyára mások voltak a feltételek, és csak a hetedik esztendőben került előtérbe a koronázási ékszerek kérdése. Az is feltűnő, hogy nem a követség vezető diplomatái, az ügyvivők előtt vetette fel ezt a kérdést, hanem a beosztottak előtt, akik vele napi szinten tartották a kapcsolatot. Páros években, így 1964 szeptemberében, majd 1966 márciusában tért vissza erre a témára, ezt követően pedig 1970-ből vannak forrásaink, amikor a magyar külügyminiszter érdeklődését követően a második budapesti nagykövet, Alfred Puhán vette kezébe a kérdést.

1962 – Mindszenty először érdeklődik

Mindszenty úgy tudta, hogy a Szent Korona Salzburgban van, az érsek őrizetében. 1962 áprilisában lépett először, mert „úgy érzi, hogy ő a ’törvényes’ magyar kormány legitím utódja, hercegprímásként önmagát felelősnek tartja a magyar koronaékszerek megőrzéséért. Nemcsak a Koronáért [...], hanem

1 Deák András Miklós – Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: *Menedékben – Amerikai diplomaták Mindszenty bíborosról 1957–70*. Budapest, Magyar Napló Kiadó, 2019. (A továbbiakban: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*.) Zinner Tibornak a kötetben olvasható tanulmánya külön alfejezetben foglalkozik a Szent Korona ügyének amerikai kezelésével.

2 Annak is az új épülete, Washington mellett, a College Parkban.

3 *Duty Log. Cardinal Mindszenty in the American Legation at Budapest 1956–71 – Az ügyeletes tiszt kézikönyve. Mindszenty bíboros az amerikai nagykövetségen. (The Cardinal Joseph Mindszenty Papers, Subsidia 2.) Szerk.: Somorjai Ádám, Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2018. 212.*

4 Kursch közlése Deák András Miklósnak.

a palástért is.”⁵ Felvetése Horace G. Torbert budapesti amerikai ideiglenes ügyvivő számára is revelációval ért fel, mert akkor döbbsent rá, hogy „a magyarok és köztünk előálló bármely jelentős közeledés esetén a mostani rezsím felvetheti a korona és a koronázási ékszerek kérdését”.⁶ A budapesti jelentésre a washingtoni válasz két hónapig váratott magára, bizonyára azért, mert a problémafelvetés újszerű erővel hatott a State Departmentben is, és igencsak szükséges volt a kellő körültekintésre.⁷ Harold C. Vedeler, a Departmentben a Kelet-Európai Ügyosztály igazgatója válaszolt, aki közölte a budapesti ügyvivővel, hogy az érdeklődése „[...] igen magas titkosítási fokozatú ügyet érint. Ez olyan téma, amit különös gondossággal és a kormányon belül feltétlen »szükséges, hogy tudja« alapon kezelünk”.⁸ A levél megtiltja az ideiglenes ügyvivőnek, hogy a témában a bíborossal ő maga kezdeményezzen beszélgetést. Ha pedig Mindszenty rákérdezne, Torbertnek homályos választ kell adnia, és a kérdezősködést haladéktalanul jelentenie kell washingtoni feletteseinek. Az Egyesült Államok, mint Vedeler egyértelműen kifejtette, 1962-ben is azt a politikát követte, amelyet még 1951-ben kinyilvánított: ebben a kérdésben nem fognak kezdeményezni.

Ugyanazon esztendőnek szeptemberében a bíboros a palástra kérdezett rá, mert aggódott annak karbantartásáért. Az volt a kérése: ériék el a salzburgi érseket, hogy aztán ő a Vatikán képviselőjével ellenőriztesse a palást állapotát, és Mindszenty saját költségére végeztesse el a szükséges javításokat. Mindszenty ezt a kérését írásban terjesztette elő az ügyvivő számára, de Torbert csak szóban válaszolhatott neki. Elmagyarázta a főpapnak, hogy a koronázási ékszerek hollétét azért szükséges titkolni, mert azokat a Kádár-rezsím is szeretné megszerezni. Az ügyvivő Mindszentyt abban a hitben hagyta, hogy ezen tárgyak változatlanul a salzburgi érsek őrizetében vannak.

Vedeler igazgató egyik szokásos körútján, amikor az Ügyosztályához tartozó diplomáciai missziókat látogatta meg, 1962. november 25-én fölkereste Mindszentyt is. Ez alkalommal a következő értelemben tá-

jékoztatta őt: „1. A koronázási palást tárolását olyan hőmérsékleti, páratartalmi és más biztosítékok szerint végzik, amelyek a szerves és rostos anyagok területén dolgozó legjobb szakemberek mérvadó tanácsai alapján a ruhadarabnak maximális védelmet biztosítanak, hogy ne érje por, piszok vagy más károsodás, továbbá konzerválják az anyagromlástól. 2. A palást időszakonként vizsgálaton esik át annak érdekében, hogy biztosítani lehessen a fent leírt megóvás megfelelő feltételeinek a fenntartását.”⁹

1964 – Mindszenty másodszor érdeklődik

1964 szeptemberében Vedeler aggasztónak tartotta, hogy a bíboros az egyik beosztott diplomata előtt ismét fölvetette a kérdést, s mint írta: „Zavar minket az a tény, hogy a bíboros ismét visszatért erre a minden vetületében és minden szempontból rendkívül kényes témára. Ugyancsak zavar bennünket az az általa jelzett lehetőség, hogy egy későbbi időpontban rákapcsolódhat erre, mint a Fehér Házzal folytatott »levelezésének« kedvenc új témájára. [...] Ebben a témában nem óhajtunk semmiféle levelezésbe bonyolódni a bíborossal, és egyébként sincs semmi mondanivalónk azon kívül, amit a múltban már elmondtunk neki.”¹⁰ Tehát olyan belső rendszabály nyert megerősítést, hogy a koronázási ékszerek témájában a bíboros számára nem lehetséges a levelezés. Ennek indokai a következők: „Ezt a témát nem tekintjük olyannak, amelyben helyénvaló vagy hasznos lenne levelezésbe fognunk a bíborossal. Az ebbe való belebonyolódás szinte bizonyosan félreértésekhez, illetve időrabló és elnyújtott megbeszélésekhez vezetne. Ez ugyan csak a következménnyel járna, hogy a koronázási ékszerek jövőbeli kezelésének és elhelyezésének a problémája tekintetében korlátozza és gyengíti a mozgásterünket.”¹¹ Owen T. Jones ügyvivő ezért azt a feladatot kapta, hogy tapintatosan Mindszenty bíboros tudtára adja: a koronázási ékszerek kérdését amerikai részről nem tekintik a levelezés szempontjából alkalmas témának.

5 Horace G. Torbert ideiglenes ügyvivő levele Harold C. Vedelerhez, a Kelet-Európai Ügyosztály igazgatójához. Budapest, 1962. április 18. In: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 88. sz. dokumentum, 311.

6 Uo.

7 Ennek iratai további feltáró munkára várnak.

8 Harold Vedeler válaszlevele Horace G. Torbertnek. 1962. június 14. In: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 90. sz. dokumentum, 313.

9 Harold Vedeler levele Horace G. Torbertnek (1962. október 12.), amelyben szándékairól írt. Lásd: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 95. sz. dokumentum, 326.

10 Harold Vedeler levele Owen T. Jones ideiglenes ügyvivőhöz. Washington, 1964. szeptember 2. Lásd: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 173.b sz. dokumentum, 459.

11 Uo.

1966 – Mindszenty harmadszor érdeklődik

1966 márciusában Mindszenty ismét fölvetette a koronaékszerek őrzésének kérdését, különös tekintettel azok állagára. Azt szerette volna elérni, hogy az ügyvivő kérelmezze washingtoni hivatali előljáróinál, hogy hivatásos szakértő vizsgálja meg Szent István palástjának állapotát. Egyben kérte, hogy az eredményről szóló jelentést mutassák meg neki, és azt is felajánlotta, hogy a felmerülő költségeket ő maga fedezi. A kérdésben az ügyvivő, Elim O'Shaughnessy adta meg a választ, és tájékoztatta őt: „a koronázási ékszerek szakértői megőrzés alatt állnak és tudományos gondozásban részesülnek.”¹²

1970 – Puhan nagykövet magához veszi a kezdeményezést

1970-ben a fölvetés nem a bíborostól, hanem Péter János külügyminisztertől érkezett, aki egy fogadáson, alkalmi beszélgetés keretében Alfred Puhan nagykövetnek említést tett a témáról, elmondva neki: „Tudatában van azon nehézségeknek, amelyek Mindszenty bíborossal kapcsolatban akkor merülnének fel, ha és amikor az USA visszaadná Szent István koronáját.” Puhan felismerte a lehetőséget, és ilyen szellemben értesítette előljáróit: „Meglehetősen egyértelmű, hogy a magyarok sokat gondolkoznak a koronaékszerek és annak kapcsolatán, hogy Mindszenty bíboros az amerikai nagykövetségen tartózkodik [...] továbbra is nagyon óvatosan folytatnunk kell a szondázást, hogy rájőjjünk, miben sántikálnak a magyarok.”¹³

Puhan 1970. július 28-án hosszabban számolt be budapesti tárgyalásairól, és fölvetette Hillenbrand helyettes államtitkárnál, hogy a Szent Korona visszaadása iránt újabban hangoztatott magyar igény – azt az Apostoli Szentszék kapja meg – lehetőséget adhat arra, hogy valamennyi tárgyalófél előbbre lépjen a bíboros menedékének ügyében is. Ha a bíboros az amerikai nagykövetségen hal meg, akkor sokáig nem akad olyan tengerentúli kormányzat, amelyik a „barterlehetőség” híján visszaszármaztatná a koronázási ékszereket. Az Apostoli Szentszéknel sajátos szolgálatba lépett diplomatájuknak, Henry Cabot Lodge-

nak¹⁴ azonban esélye nyílhat arra, hogy ott „bizalmasabban és magasabb szinten” közöljön dolgokat. Puhan egy egyezség lehetőségében reménykedett. A bíboros túllépte az általánosan elfogadott nyugdíjkorhatárt, a magyarok pedig vissza szeretnék kapni a koronaékszereket.¹⁵ Ezeket a lehetőségeket ki lehetne használni... Latin nyelvű, nehezen értelmezhető levelében Mindszenty felháborodottan utasította el azt a „feltételezést, hogy az alulírottat már legyűrték, és az el fogja fogadni a törvénytelen és ateista rezsim feltételeit. Ezt azért nem szabad megtenni, mert (1) a napi sajtó a Szent Koronát és a hercegprímást az ellentétel pozíciójába helyezte (olyan tárgyakéba, amelyeket be lehet cserélni) annak érdekében, hogy elérjék a távozást. Még rövid időre sem óhajtok ebben a fényben megjelenni.”¹⁶

Míg Torbert, Jones és O'Shaughnessy ügyvivőket minden alkalommal váratlanul érte a koronázási ékszerek témájának felmerülése, és a Department instrukciói alapján csupán a bíboros érdeklődésének csillapítására szorítkozhattak, Puhan nagykövet, miután több oldalról kedvező szelet kapott, kezdeményezően lépett fel, megnyugtató megoldásra törekedett, és a kérdést a menedékekkel összefüggésben értelmezte, kimutatva annak összetevő elemeit. Minderről a releváns információktól elzárt Mindszenty bíborosnak értelemeszerűen nem volt tudomása. Puhannek kiváló partnere is akadt Hillenbrand személyében, aki értette a helyzetet, hiszen a helyettes államtitkár hivatali elődje volt Budapesten. Kedvező körülmény volt az is, hogy Cabot Lodge személyében rendkívüli amerikai nagykövet tárgyalhatott Rómában. Ezt minőségi ugrásként értékeljük, hiszen az ügyek kezelése magasabb szintre került, és mint látni fogjuk, a menedék megoldása éppen, részben a Szent Korona ügyének függvényében, egy év múltán meg is született, továbbá nyolc évvel később pedig a koronaékszerek visszaadása is lehetővé vált.

Következtetések

1970 októberében még közel egy év volt hátra a menedék rendeződéséig, ám ezen a ponton a *Menedékben*

12 Richard W. Tims kézírásos följegyzése J. Theodore Papendorp követségi diplomata emlékeztetőjén, amelyet O'Shaughnessy ügyvivőnek írt. Budapest, 1966. március 26. In. Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 219. sz. dokumentum, 548.

13 Puhan a Departmentnek, 664. sz. távirat. Budapest, 1970. május 1. In. Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 324. c sz. dokumentum, 726sk.

14 Henry Cabot Lodge Jr. (1902–1985) megbízólevelét 1970. június 5-én nyújtotta át a Vatikánban. Eme tisztsége 1977. július 6-án fejeződött be.

15 Puhan Martin J. Hillenbrandhoz. Budapest, 1970. július 28. Lásd: 332. a sz. dokumentum, In. Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 738 sk.

16 Lásd a 268. sz. dokumentumot. In. Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 619 sk.

szereplő azon dokumentumok, amelyek a koronázási ékszerek kérdéseivel foglalkoznak, lezárultak. Milyen következtetéseket vonhatunk le a fentiek alapján? Hogyan viselkedett Mindszenty bíboros és az amerikai oldal?

A menedék hosszú évei alatt Mindszenty ismételten fölvetette a témát az egymást váltó összekötőknek, azonban az ügyvivők szintjén – feltehetőleg taktikai okokból – nem kezdeményezett.¹⁷ Újra és újra puhatólzott az ékszerek holléte felől, de erre nézve eleinte nem kapott felvilágosítást. Egy idő múltán azonban Mindszenty tudomására hozták, hogy a koronázási ékszerek már az Amerikai Egyesült Államokban vannak.¹⁸ Nehéz kimutatni, hogy melyik alkalommal éppen mi készítette a bíborost a kérdés feszegetésére – talán a témának a sajtóban való felbukkanása. Arra sincs megnyugtató magyarázatunk, miért éppen a palást az a koronázási ékszer, amelynek állapota a bíborost kiemelkedően foglalkoztatta.¹⁹ A koronán és a paláston kívül a többi koronázási ékszerről Mindszenty ugyanis egyetlen egy alkalommal sem beszélt. Tény azonban, hogy az amerikai oldal nem tulajdonított különösebb jelentőséget annak, hogy Mindszenty bíboros mindenekelőtt a palást miatt aggodott. Véltetően azzal a feltételezéssel éltek, hogy a palást az, amelyik a relikviák közül egyértelműen a legsérülékenyebb és a legnagyobb gondosságot igényli.

A bíboros által újra és újra felvetett kérdéssel kapcsolatban az amerikai vonalvezetés – bár az kimondottan zavarta őket – türelmes, tapintatos, de egyúttal mindvégig igen körültekintő és következetes is volt. Levelezésük²⁰ során a budapesti misszió és Washingtonban a Department rendszeresen egyeztetette a közös álláspont elemeit, amelyeket az évek során tovább csiszoltak. Ügyesen elkerülték, hogy ebben a kényes és belpolitikailag is érzékeny témá-

ban kényszerhelyzetbe szoruljanak. Azt is megoldották, nehogy olyan megállapodásba menjenek bele, amely később megkötné a kezüket. Mindszenty bíborost, az általuk beazonosított nagyobb cél – a kapcsolatok rendezése – érdekében, tudatosan alulinformálták. Ezzel a további kérdezősködés és a válaszkényszer útját kívánták elzárni, nem eredménytelenül.

Az egymást követő ügyvivők után, a fokozatos kapcsolatfejlesztés révén, a koronázási ékszerek és a menedék ügye összekapcsolódott, és 1969-től már nagykövetségi szinten vitatták meg azt. Puhan és Hillenbrand, az első és a második budapesti nagykövet szoros együttműködése, és az, hogy a többi érintett szereplő – a magyar kormány, a Vatikán és maga Mindszenty bíboros is felismerte valós érdekeit – eredményesnek bizonyult, mert mind a menedék, mind pedig a koronázási ékszerek kérdése 1978. január 6-án végül szerencsésen megoldódott. Ekkor Cyrus Vance külügyminiszter, az amerikai delegáció élén, a Parlamentben átadta azokat a magyar társadalom képviselőinek.

Zárszó

Elmondhatjuk, hogy amikor az amerikai diplomácia képviselői megértették, hogy Mindszenty menedékének ügyét a Vatikán bevonásával lehet csak megoldani, akkor léptették elő a helyismerettel rendelkező első budapesti nagykövetet, Hillenbrandot, a második budapesti nagykövet, Puhan hivatali felettesévé, és – Nixon elnök döntésével – Cabot Lodge-t az elnök nagykövetségi rangú személyes képviselőjévé a Vatikánnál.²¹ Mindszenty bíboros követségi jelenléte, majd a koronázási ékszerek iránti érdeklődése kiváltotta, hogy kialakítsák a személyi és hivatali feltételeket a menedék megoldásához, a bíboros távozásához. A budapesti külpolitika pedig, bár kormánya közel másfél évtizeden át fektette Mindszenty ügyét, mert így volt neki kényelmes, 1970-ben felgyorsította azt, mert felismerte: a Mindszenty-kérdést célszerű még a bíboros életében megoldani. Mindezen folyamatban a követségen/nagykövetségen menedéket élő hercegprímás, kitartó érdeklődésével, katalizáló szerepet játszott.

17 Mindszenty bíboros egyértelműen számolt azzal, hogy a felvetéseit az általa megszondázott összekötők valamilyen formában jelentik hivatali feletteseiknek, az ügyvivőknek.

18 A koronázási ékszereket 1953–1978 között a Kentucky állambeli Fort Knox-ban, az USA aranykészlete mellett őrizték.

19 Fölvethető, hogy veszprémi püspökként, a királyné városában volt illetékes, így a Gizella királynőnek tulajdonított palást iránti gondját ez is növelte.

20 A koronázási ékszerek témáját az amerikai diplomaták rendre a hosszabb töprengéseiket is „elbíró”, bár a futárzsákok útján lassabban kézbesített hivatalos-informális levelekben fejtették ki, miközben a minősített táviratokat a gyors információcsere, az utasítások közlésére használták. 1971-ben a menedék témájában az utóbbi írásforma dominált.

21 Az Amerikai Egyesült Államok csak 1984-ben vette föl a hivatalos diplomáciai kapcsolatot az Apostoli Szentzsékkal.